

K IDEOLOGICKÉMU SMYSLU TEORIE „SPOLEČENSKÉHO RŮSTU“

DILBAR ALIJEVOVÁ, JIŘÍ SUCHÝ

Teorie „společenského růstu“ je organickou součástí na Západě dnes rozšířené sociologické teorie „industriální společnosti“. Na rozdíl od statických momentů této teorie — typologie a strukturně-funkcionální analýzy — tvoří teorie „růstu“ její dynamický moment, obecnou, jednotnou a více méně komplexní interpretaci společenského pohybu z hlediska ideových potřeb buržoazie.

Instrumentální vztah k teorii „industriální společnosti“ nezbavuje teorii „růstu“ relativní samostatnosti. Naopak. Sociologové Parsons, Rostow, Lipset a Aron a ekonomové Domar, Harrod, Fourastié a další rozpracovávají její myšlenky ve dvou odlišných směrech, obecně sociologickém a ekonomickém, v logicky uzavřené a pojmově rozvinuté koncepci, z nichž hlavně sociologická řeší závažné metodologické problémy společenského pohybu a jeho dynamiky a zajišťuje si tak vliv nejen na současnou buržoazní sociologii, ale i na buržoazní filosofii, historiografii a ideologii v nejužším smysle tohoto slova. Tato širší metodologická platnost teorie „růstu“ ještě posiluje tendence k jejímu vyčlenění z rámce mateřské teorie a k jejímu ideovému osamostatnění v podobě obecné sociologické koncepce.

S těmito tendencemi souvisí také vyzdvižení samostatných nároků na zásluhu o rozvoj buržoazního společenského myšlení. Hlavními z nich má být údajné obrození a rozvinutí evolucionistických myšlenek v oblasti sociologie a filosofie dějin, zaujetí objektivního stanoviska v otázce hybných sil společenského vývoje a konečně překonání bezvýchodnosti vládnoucích pesimistických názorů na smysl lidských dějin.

Cílem naší stati není vyčerpávající analýza myšlenkového obsahu dané teorie v jeho souhrnu, ale pouze v těch jeho částech, které bezprostředně souvisejí s vyzdviženými nároky. Teoretická argumentace, usvědčující tyto nároky z bezpodstatnosti, vyúsťuje nezbytně v odhalení určujících sociálních příčin, bránících dnes buržoaznímu společenskému myšlení v jakémkoliv seberelativnějším pokroku. Tímto způsobem chce stať přispět také k rozptýlení těch objektivistických iluzí, které vznikají okolo teorie „společenského růstu“ v souvislosti s jejím pseudoempirickým sociologickým původem.

I. Kategorie „růstu“ a vývoj lidské společnosti

Teorie „industriální společnosti“ rozlišuje v dějinách dva základní sociologické typy, definované v podstatě technologicko-ekonomickými parametry — „tradiční“ a „industriální společnost“. „Tradiční společnost“ je chápána jako společnost založená na naturální, agrární a řemeslné „bezprostřední“ výrobě s primitivní předvědeckou technologií, se silně hierarchickou sociální strukturou a minimální vertikální mobilností, autoritativními politickými vztahy, religiózním, přednewtonovským světovým názorem a trpnou, inertní psychologií. „Industriální společ-

nost“ je logickou kontrapozicí „tradiční společnosti“. Vyznačuje se rozvinutou průmyslovou „zprostředkovanou“ výrobou (roundabout production), jádro které tvoří výroba výrobních prostředků, využívající ve své technologii vědeckých poznatků. Cílem výroby je směna a dosažení zisku. Stupňuje se produktivita práce, rostou investice, výroba má dynamický charakter. Tomuto procesu odpovídá liberalizace politických vztahů, vzrůst horizontální i vertikální mobility občanů, vědecký světový názor a psychologie čínorodosti, sebevědomí a úspěchu.

Typologie zkoumá rozdíl „tradiční“ a „industriální společnosti“ jako rozdíl daných *stavů* společnosti. Teorie „společenského růstu“ přistupuje k nim z hlediska jejich *dynamické souvislosti* a zkoumá je jako dvě historické i logické etapy jediného společenského procesu, procesu růstu výrobních sil společnosti, společenského produktu, společenské struktury, institucí i kulturních fenoménů.

Klíčovým pojmem logického aparátu, pomocí něhož se pokouší teorie „industriální společnosti“ postihnout dynamiku společenského vývoje, je kategorie „růstu“. „Růstem“ je v první řadě myšlen takový proces, který vykazuje kvantitativní přírůstek. To ovšem neznamená, že by se jeho charakteristika tímto vyčerpávala. Podobně jako růst živého organismu není pouze kvantitativním zvětšováním jeho proporcí, ale takovým procesem, v němž se postupně objevují vlastnosti, jimiž původně organismus nedisponoval, je také v případě společenského „růstu“, vedle vzrůstu kvantitativní starých kvalit, předpokládán ještě vznik zcela nových kvalit.

K jakým společenským ukazatelům je vztahována takto chápaná kategorie „růstu“, jaký je její konkrétní společenský obsah? O růstu čeho je v našem případě řeč?

V podstatně můžeme říci, že teorie „industriální společnosti“ používá kategorii „růstu“ k postizení: a) změn v rozvoji výrobních sil a technologie výroby, b) změn v procesu distribuce národního důchodu a c) některých změn v sociálních institucích a vztazích. Jak je vidět, pozornost je soustředěna především na technologicko-ekonomickou stránku společenského vývoje.

Omezíme-li naši pozornost nejdříve okruhem imanentních ekonomických příčin zmíněného procesu, nabývá teorie „růstu“ podoby čistě ekonomické teorie. Příkladem takové teorie jsou názory anglického ekonoma Roy F. Harroda a amerického ekonoma E. D. Domara.

Chápeme-li problém technologicko-ekonomického růstu v širších společenských souvislostech, nabývá teorie „růstu“ charakteru sociologické teorie. V takovém případě není pozornost věnována především imanentním ekonomickým zdrojům růstu, ale hlavně souhrnu mimoekonomických faktorů, ovlivňujících spolu s ekonomickými rozvoj techniky a ekonomiky buržoazní společnosti. Typickými představiteli této druhé, širší teorie „růstu“ jsou Parsons, Rostow, Lipset, Aron a další.

Vyzdvižení kategorie „růstu“ do úlohy určujícího kritéria hodnocení historické úrovně společnosti vede nás k zamyšlení nad smyslem tohoto kroku. Nejsme v daném případě svědky znovuoživení a rozvinutí evolucionistických tradic buržoazní sociální filosofie? Nepochází před našima očima k překonání skeptického nebo pesimistického stanoviska buržoazní ideologie konce 19. a začátku 20. století k možnosti společenského vývoje a historického pokroku?

Všimněme si nejprve, jak přistupují k zodpovězení daných otázek představitelé teorie, o níž hovoříme.

„Problém, který vyplývá z předchozí analýzy,“ uvádí Aron, „může být v nejobecnějších termínech formulován takto: *Je z filosofického hlediska pokrok vědecké, technologické a správní racionálnosti skutečným pokrokem?*“¹

Aron je si vědomý toho, že růst a zdokonalování techniky, ekonomiky a metod organizace a řízení společnosti nemohou vyčerpat všechna hlediska historického pokroku společnosti a že v poměru k vlastnímu humanistickému smyslu dějin představují pouze jeho vnější předpoklady. Takové předpoklady, které pro svůj instrumentální charakter mohou být využitím k rozdílným a dokonce k přímo protikladným cílům, produktivním i destruktivním, pokrokovým i reakčním. Proto se pokouší interpretovat „růst“ jeho příčinami, povolánými zajistit jednoznačnost jeho chápání. Tyto příčiny nalézá Aron v oblasti společenského vědomí, v procesu stupňující se racionálnosti ideologie, jako jednotlivého momentu techniky a ekonomiky na jedné straně a politiky a mravnosti na straně druhé. „Osobně si myslím,“ konstatuje Aron, „že je oprávněné považovat aplikaci *vědeckého názoru* na výrobu za *konečnou příčinu* a zároveň za *podstatu rozvoje*.“²

Což se ale námitky, které Aron předpokládá ve vztahu k technologicko-ekonomickému růstu, nevztahují plnou měrou také na jeho nepopíratelně formální hledisko „rostoucí racionalizace“? Můžeme-li položit otázku, kdy má tato „racionalizace“ pokroková a kdy reakční smysl, pak rozhodně není sama „racionalizace“ společenského života konečným kritériem jeho pokrokovosti a nemůže proto překvapovat, že se Aron znovu a znovu musí vracet k otázce, kterou považuje za zodpovězenou, k otázce, „jaké jsou *společenské a lidské důsledky* této racionalizace, kontrapunktem které je snaha vyrábět za každou cenu a nekontrolovatelný impetus technologického vynalézání?“³ K otázce, od níž nedospívá dále, jak ke zjištění, že „problematickým není na vědeckém a technickém pokroku sám pokrok, ale jeho důsledky — druh společnosti, který může vyvolat k životu a podmínky člověka v této společnosti“.⁴

Jak je vidět, Aronovo hodnocení ideologického smyslu teorie „růstu“ nedalo uspokojivé výsledky a vrací nás vlastně znovu k úvodní otázce, je-li technologicko-ekonomický rozvoj pokrokem.

Na tuto otázku — v rozporu s Aronem — nelze nedat odmítavou odpověď. „Růst“, tak jak ho interpretuje teorie „industriální společnosti“, není vývojem, stejně jako není „přírůstek“ synonymem pokrokové změny.

Je tomu tak především proto, že každý „růst“ má vždy meze předem stanovené podstatnými kvalitami svého subjektu, kvalitativní určitosti rostoucího jevu. Považovat „růst“ za vývoj, vedlo by v takovém případě nevyhnutelně k omezení kvalitativních možností historie a v logických důsledcích — k popření možnosti vzniku principiálně nových společenských jevů, v čemž ovšem právě spočívá ideo-

¹ Raymond Aron, *The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era*, UNESCO SS/SD/3, Paris 28 October 1960, 26.

² Tamtéž, 7.

³ Tamtéž, 26.

⁴ Tamtéž, 27.

logické posláni teorie „růstu“. Považovat „růst“ za vývoj znamenalo by omezovat skutečný vývoj tím, co ve společnosti již existuje. Ve skutečnosti je však „růst“ pouze momentem vývoje, nevyhnutelným sice, přece jen ale dílčím momentem, který v žádném případě není s to vyčerpat bohatost logických určení vývoje. „Přírůstek“ jako produktivní určení „růstu“ nelze přitom považovat za výraz pokroku proto, že má charakter změny v rámci učitěho stavu, změny, která nevyznačí za jeho hranice, ale tyto hranice pouze naplňuje. Evoluční smysl „přírůstku“ nezávisí od jeho kvantity, ale od kvality, k níž se vztahuje. Šám o sobě může mít proto „přírůstek“ jak progresivní, tak i regresivní charakter. V žádném případě však není „přírůstek“ samotným krokem od jednoduššího k složitějšímu, od nižšího k vyššímu, jak je tomu závazně v případě historického pokroku.

Pojmy „růst“ a „vývoj“, jak patrně, vzájemně korespondují, rozhodně však vyjádřují rozdílné skutečnosti. Tím je, konec konců, vysvětlována i ta skutečnost, proč teorie „industriální společnosti“ nesahá přímo k pojmům „vývoj“ a „pokrok“, které přece svého času zaujímaly významné místo v buržoazním společenském myšlení, a vyhledává nové pojmy.

Skutečnost, že se soudobá buržoazní teorie musí vyhýbat tradičním pojmům, výmluvně hovoří o změnách, ke kterým zatím došlo v společenském postavení buržoazie a v jejích ideologických potřebách. Problém společenského vývoje je dnes pro buržoazní ideologii principiálně neřešitelným a pouhá představa dějinného pokroku je pro ideologické představitele buržoazie natolik konsternující, že vedla už Troeltsche k přiznání, že by ji buržoazní nervy „vůbec neunesly a nezvládly“.⁵

Vycházejíce z těchto skutečností, musíme otázku souvislosti teorie „růstu“ a racionalistického buržoazního evolucionizmu zodpovědět v podstatě záporně. Pokud zde souvislosti existují, a jsou to právě ony, které jsou teorií „industriální společnosti“ využívány k vychvalování dynamických momentů jejího ideového obsahu, mají vyloženě negativní smysl.

Teorie „růstu“ není rozvinutím myšlenek buržoazního evolucionizmu, ale ústupem od nich. Je ústupem, který se uskutečňuje ve velmi rafinovaných, ale vnitřně rozporných formách, se značnou delikátností a ujištěními o věrnosti tradicím, ale s nedvojsmyslnou rozhodností. Je to ústup, jehož forma se rozchází s obsahem proto, že tato je obrácena k pokrokové veřejnosti pracujících kapitalistických zemí, zatím co obsah je výrazem reakčních zájmů úzkého kruhu monopolistické buržoazie. Nelze proto upřít nechtěnou výstižnost závěrečnému Aronovu hodnocení vztahu teorie „růstu“ k evolucionistickým tradicím a současně s tím také významu jejího kognitivního přínosu: „Evolucionistická filosofie se domnívala, že zná odpověď na otázky, které si lidé nikdy nepřestali klást. Teoretikové rozvoje vědí — nebo by měli vědět — že odpověď, kterou dávají, není odpovědí, ale jen novou formulací starých problémů a problémů, které jsou pro nás specifické.“⁶

⁵ Ernst Troeltsch, *Der Historismus und seine Probleme*, Tübingen 1922, 58.

⁶ Raymond Aron, *The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era*, UNESCO SS/SD/3, Paris 28 October 1960, 47.

Důraz, který je kladen teorií „růstu“ na ekonomický faktor, neznamená, že by tomu tak bylo z principiálních důvodů a že by se jím snad daná teorie přibližovala marxistickému ekonomickému determinizmu, i když jsou v tomto ohledu podnikány představiteli teorie jisté kroky.

Ať už volí představitelé teorie „růstu“ ekonomický faktor za měřítko úrovně společenského vývoje z jakýchkoliv důvodů, rozhodně tomu tak není proto, že by snad v ekonomice, v dialektice výrobních vztahů a výrobních sil nacházeli určující sílu společenského pohybu. „Teorie stadií růstu,“ otevřeně prohlašuje Rostow, „odmítá tvrzení, že ekonomika jako společenský sektor a ekonomické ambice jako motivy lidského jednání bezpodmínečně dominují... Chování společnosti neurčují výhradně ekonomické důvody; společenské sektory se navzájem podmiňují. Kulturní, sociální a politické síly, odrážejíce rozdílné stránky lidských bytostí, vykazují svůj vlastní autentický, nezávislý vliv na průběh rozvoje společností, zahrnujíc v to i jejich ekonomický rozvoj. Politika národů i obecný rozvoj společnosti — podobně jak chování člověka — představují vzhledem k tomu akt vzájemného vyrovnávání a vyvažování a nikoli prostě proceduru mezního zveličení jedné stránky.“⁷

Rostow, jak vidět, stojí v podstatě na pozicích nechvalně známé „teorie faktorů“. Jeho analýza konkrétní úlohy jednotlivých společenských faktorů a rozdílů v závažnosti jejich vlivu na společnost vyústuje, konec konců, v konstatování konečné kompetence subjektivního faktoru, „mimoekonomických lidských motivů a aspirací“, ovlivňujících volní postoje jednotlivých členů společnosti.

V zásadě se však Rostow vyhýbá zaujetí nedvojsmyslně vyjadřeného subjektivně idealistického stanoviska a dává přednost tomu, ponechat otázku hybných sil společenského vývoje otevřenou. Jako historik národního hospodářství měl by snad Rostow právo na podobné omezení teoretického přístupu k historickému vývoji společnosti. Ve své koncepci „růstu“ nevystupuje však v úloze historika, ale v úloze sociálního filosofa. Vyhýbá-li se v takovém případě důslednému řešení nejobecnějšího a nejzávažnějšího problému historického procesu, problému jeho hybných sil, nelze než celou jeho koncepci odsoudit za nedomyšlenost a za bezprincipnost snahy zůstat stranou sporu materialismu s idealismem.

Černou práci, které se tak obezřele vyhnul Rostow, musí vzít na sebe v zájmu důslednosti a ucelenosti teorie ostatní její představitelé. Pro buržoazní charakter teorie „růstu“ je přitom příznačné, že ze dvou otevřených logických možností — materialistické a idealistické — realizuje tato pouze idealistickou.

Idealistická odpověď, kterou dává teorie „růstu“ na otázku hybných sil společenského pohybu, existuje ve dvou rozdílných variantách, racionální a neracionální. V jejich rozdílu odrážejí se svérázným způsobem protilehlé póly optimistického přesvědčení revoluční buržoazie o neomezených možnostech lidstva k rozumnému a morálnímu pokroku jako k ideálním předpokladům jeho celkového

⁷ W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth*, Cambridge 1960, 148, 150.

historického vzestupu, které už ideologie dnešní buržoazie není s to brát v jejich bývalé integritě.

Raymond Aron poukazuje na jednotlivé články kauzálního řetězce hybných sil společenského vývoje, aby se nakonec zastavil u lidského poznání, vědy a její aplikace na technický rozvoj jako u jeho posledního článku. Podle něho technologický pokrok výroby — což je podstatný obsah pojmu „růst“ — „sám znamená rozvoj praktické racionality, stejně jako akumulace poznání znamená vývoj teoretické racionality“.⁸

Aron si uvědomuje nebezpečí, které v sobě skrývá pro společnost jednostranný rozvoj vědecké, teoretické i praktické racionality, nebude-li provázen současným pokrokem „morální racionality“, pokrokem sociálních ideálů a mravnosti. Právě současná buržoazní společnost poskytuje více než dostatek znepokojivých důvodů k zamyšlení v tomto smyslu. „Výroba a organizace techniky a služeb potřebných k výrobě jsou dnes racionálnější než kdykoliv předtím. Ale jaké jsou *společenské a lidské důsledky* této racionalizace, kontrapunktem které je snaha vyrábět za každou cenu a nekontrolovaný impetus technologického vynalézání?“⁹ — klade si zákonitou otázku Aron. Problém, který jí nastoluje, je — jak sám chápe — kruciólní otázkou celé teorie „růstu“: je „... z *filozofického hlediska pokrok vědecké, technologické a správní racionality skutečným pokrokem*?“¹⁰

Na tuto otázku dává Aron konec konců kladnou odpověď, neboť předpokládá přirozenou nerozlučitelnost duchovního a praktického pokroku lidstva, samočinnou korelaci pokroku vědecké a morální racionality.

Ve skutečnosti není ovšem tato dvojí jednota ničím samočinným a prosazuje-li se nakonec v celkové logice lidských dějin, neznamená to ještě, že by to nemohlo být cestou hlubokých rozporů v rámci jednotlivých konkrétně-historických společenstev.

Problémy technické dehumanizace člověka v soudobém kapitalistickém světě, růst zločinnosti v průmyslově vysoko rozvinutých kulturních zemích Západu, militarizace vědy a její podíl na vytvoření zbraní masového ničení, zkušenosti s fašismem, celkový pesimismus soudobé buržoazní kultury — to vše jsou skutečnosti, které odhalují povrchnost ukvapeného optimismu R. Arona.

Jednostranné zdůraznění úlohy rozumového poznání a jeho pokroku v determinaci společenského dění jedněmi buržoazními sociology je vyvažováno opačnou jednostranností druhých buržoazních sociologů, zdůrazňujících úlohu neracionálně pojmávaného morálního faktoru. Typickým představitelem této druhé krajnosti je Talcott Parsons. Podle Parsonsa je třeba hledat zdroj technických, ekonomických a strukturálních změn v životě společnosti ve změnách společenského jednání jednotlivců. Čím však jsou podmíněny samotné tyto změny? Jednání jednotlivých členů společnosti, odpovídá Parsons, je podčíněno „normativním strukturám, které určují, co se právě v dané společnosti považuje za patřičné, zákonné a které určují

⁸ Raymond Aron, *The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era*, UNESCO SS/SD/3, Paris 28 October 1960, 24.

⁹ Tamtéž, 26.

¹⁰ Tamtéž, 26.

způsoby jednání a formy společenských vztahů, očekávané společnosti od každého jednotlivce“.¹¹

„Normativními strukturami“ v Parsonsově pojetí jsou morální hodnoty, chápané jím jako svébytné metafyzické podstaty. Avšak i ty nejsvébytnější metafyzické podstaty musí nějakým způsobem vzniknout... Parsons je vysvětluje irracionalisticky. Morální hodnoty, ztělesňující novou etapu v „procesu racionalizace“ společenského života, nejsou odrazem a anticipací pokrokových potřeb společnosti, nejsou produktem a normativním výrazem společenského poznání, ale jsou výrazem náboženské kontemplace společenských reformátorů, jsou duchovními exhalacemi jejich náboženského osvětlení. „Normativní struktury“, ovlivňující, prostřednictvím společenského jednání jednotlivců proces společenských změn, nemají tedy svůj původ v smyslové, ale v nadsmyslové zkušenosti člověka, nikoli v jeho poznání, ale v jeho náboženském osvětlení.

Skutečnost, že teorie „industriální společnosti“ a její koncepce „růstu“ nebere za východisko své typologie kulturně-ideologický faktor přímo, jako to činí podstatná část buržoazní sociální filosofie a filosofie dějin, ale prostřednictvím technologicko-ekonomického faktoru, bývá — jak ukazuje nedvojsmyslně náš výklad — naprosto neoprávněně vydávána za takový projev jejího realismu, který by hranicil s materialistickým pojetím dějin. V prvním přiblížení nejde teorie „růstu“ v uznání úlohy výrobního způsobu v historickém vývoji společnosti ani o píd dále než většina pluralistických „teorií faktorů“, zatím co v dalším přiblížení, kdy interpretuje materiální faktory idealisticky, stává se její idealismus již zcela nepopíratelným. Zřetel k technice a ekonomickému faktoru, jak vidět, nemusí být vždy na překážku zaujetí idealistických pozicí. Naopak! Za jistých okolností může být dokonce velmi účelnou a výhodnou formou, jak vystříhat historický idealismus odmítavé kritiky se strany odidealizovaného, ztechnizovaného a zekonomizovaného vědomí současníka a jak mu zabezpečit v současnosti novou věrohodnost.

III. „Stadia růstu“ a problém vyústění třídní společnosti

Základní sociologické typy, vytvářené teorií „industriální společnosti“, které s tak nedostatečnou konkrétností odrážejí obecnou logiku historického vývoje společnosti v celku, selhávají úplně tam, kde je třeba hovořit o jeho jednotlivých etapách, takových, jakými např. jsou kapitalismus a socialismus. Walt Rostow se pokusil překonat logickou neadekvátnost pojmového aparátu teorie „industriální společnosti“ jeho další diferenciací, a sice rozlišením celkem 5 tzv. „stadií růstu“ (stages of growth). „Všechny společnosti,“ píše Rostow, „můžeme podle jejich ekonomické charakteristiky zařadit do jedné z pěti kategorií: tradiční společnosti, společnosti s předpoklady pro vzestup, společnosti období vzestupu, dozrávající společnosti a společnosti masové spotřeby.“¹²

Jak vidět, první stadium růstu odpovídá „tradiční společnosti“. Mezi „tradiční společností“ a „industriální společností“ vkládá Rostow dvě přechodná stadia

¹¹ Talcott Parsons, *Essays in Sociological Theory, Pure and Applied*, Glencoe 1949, 203.

¹² W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth*, Cambridge 1960, 4.

„společnost s předpoklady pro vzestup“ a „společnost období vzestupu“, v kterých dochází podle něho k postupnému překonání hospodářské inertnosti „tradiční společnosti“ a k vytvoření trvalých předpokladů pravidelného ekonomického růstu.

„Společnost období vzestupu“ je podle Rostowa klíčovou etapou všeho dalšího společenského rozvoje, je to období, v němž jsou kladeny základy moderního průmyslu, kapitálové investice vzrůstají z 5 % až na 10 % národního důchodu a ekonomický růst se stává „normální podmínkou“ hospodářského života společnosti. V případě Anglie jsou to léta 1783–1802, Spojených států amerických 1843 až 1860 a Ruska 1890–1914.

Dalším stadiem společenského rozvoje je stadium dozrávání, v němž se dovršuje proces industrializace a v němž společnost definitivně vstupuje do industriální etapy svého rozvoje. V tomto stadiu vzrůstá objem investic až na 20 % národního důchodu, moderní technologie, vyvinutá v základních průmyslových odvětvích, se začíná rozšiřovat na celou oblast výroby a věda se stává jejím bezprostředním a nepostrádatelným východiskem.

Proces ekonomického dozrávání společnosti vyústí nakonec v poslední, nejvyšší stadium společenského růstu, v stadium „vysoké masové spotřeby“. Je to stadium, ve kterém dochází k přesunu těžiště výrobního programu z výroby výrobních prostředků na předměty masové spotřeby, kdy rozšíření výrobní základny přestává být hlavním cílem a kdy se tímto stává materiální blahobyt, sociální blaho a bezpečnost občanů. „Vznik *státu blahobytu* (welfare state) je jedním z projevů toho, že se společnost dostává *nad úroveň technické zralosti*.“¹³ Podle Rostowa je dosažení tohoto vrcholného stadia „industriální společnosti“ vyhraněno dosud jen nemnohým: Spojeným státům americkým, Anglii, Kanadě a Německé spolkové republice, zatím co Sovětskému svazu je přiznááno pouze postavení adepta jeho dosažení.

Ze způsobu, jakým vymezuje Rostow jednotlivá stadia růstu vytvářející „industriální společnost“, vyplývá naprosto jednoznačný závěr: „industriální společnost“ musí mít dvě formy, kapitalistickou a socialistickou.

Raymond Aron, který považuje Rostowovou pojmovou analýzu „industriální společnosti“ za klasickou a který ji bez podstatnějších změn přejímá, konstatuje přímo, že „naše definice industriální nebo vědecké společnosti se zakládá na rysech společných *sovětskému i západnímu* systému...“¹⁴ Jinými slovy, „hospodářství industriální společnosti patří nevyhnutelně k jednomu nebo druhému systému (t. j. průmysl může být buď v soukromém, nebo veřejném vlastnictví).“¹⁵ Podobně konstatuje také Parsons, že kapitalismus a socialismus jsou „spíše variantami jediného základního typu, nežli podstatně odlišnými stadii v celkovém procesu dialektické evoluce“.¹⁶

Aron si je vědom toho, že podobné stanovisko nemůže nenarazit na námitky,

¹³ Tamtéž, 11.

¹⁴ Raymond Aron, *The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era*, UNESCO SS/SD/3, Paris 28 October 1960, 10.

¹⁵ Tamtéž, 12.

¹⁶ Talcott Parsons, *Essays in Sociological Theory, Pure and Applied*, Glencoe 1954, 333.

a to hned se dvou rozdílných stran, se strany buržoazní i marxistické kritiky, a snaží se proto těmto námitkám polemicky předejít. Podle jeho názoru lze stánsko, zahrnující kapitalismus a socialismus do jednoho společenského sociologického typu kritizovat ve dvou možných ohledech. „První kritika, že sovětské a západní společnosti by se neměly chápat jako dva druhy uvnitř *téhož* rodu (nebo typu), předpokládá další kritiku, a sice tu, že kritéria, přijatá pro definici rozvoje, nejsou *adekvátní pro definici společenského řádu*.“¹⁷

Aron si nejprve klade otázku, neexistují-li snad „*dva odlišné typy* vědecké společnosti podle cílů stanovených vůdci kterékoli *rozvinuté společenské skupiny*“¹⁸ a dává na ni jednoznačně negativní odpověď. Rozdílný charakter vlastnictví výrobních prostředků nemůže podle něho ovlivnit cíle a tempa výrobní činnosti společnosti. Zkušenost údajně ukazuje, že „je nemožné ze znalosti hlavních charakteristik dané industriální společnosti dedukovat, kdo vlastní výrobní prostředky. Cílem každé industriální společnosti jako takové je zajistit moc člověka nad přírodou, jejímž nevyhnutelným (! — autoři) důsledkem je *moc některých lidí nad ostatními* a zvyšovat produkci zboží . . . Představíme-li si celé lidstvo spojené v jednom univerzálním státě, budou *stále* ještě existovat dva možné typy vlastnictví.“¹⁹ Z těchto skutečností Aron potom vyvozuje, že forma vlastnictví nehraje z hlediska společenského růstu nijak podstatnou úlohu a že proto hledisko vlastnictví zcela oprávněně není zahrnováno do definice „industriální společnosti“.

Aronovy závěry se tak výrazně rozcházejí se skutečným stavem věcí, že je nelze nazvat jinak než krajně subjektivními tvrzeními. Není žádným tajemstvím, že se americká a sovětská industrializace, máme-li se přidržit meritorního srovnání, rozvíjejí z podstatně odlišných zdrojů, v odlišných formách a především odlišnými tempy. Spojené státy americké dosáhly v letech 1899—1913, která Rostow považuje za „stadium dozrávání“, 4,8 % přírůstků průmyslové produkce, zatím co SSSR zaznamenal za srovnatelné období 1930—1940 přírůstek 16,5 %.

Shodou okolností jsou buržoazní ekonomové, na rozdíl od svých kolegů sociologů, způsobilější vyvodit z uvedených faktů nevyhnutelné závěry. „Sovětský svaz,“ konstatuje např. H. Roberts, „se rozvíjel mnohem rychleji než USA, a to jak pokud jde o průmysl, tak i pokud jde o hrubý společenský produkt v celém období od roku 1928, kdy počíná sovětská éra plánování, a to dokonce rychleji než USA v období mimořádně rychlého růstu v letech 1860—1900 (t. j. v „stadiu dozrávání“ podle Rotowovy terminologie — autoři).“²⁰

V posledních letech se rozdíl v tempech ekonomického rozvoje USA a SSSR nezmenšil, jak předpovídali ideologičtí obhájci kapitalismu, ale naopak zvětšil. Tak za období 1954—1960 představoval průměrný roční přírůstek průmyslové výroby v USA pouze 2,5 %, zatím co v SSSR činil 11,1 %, což znamená 4,5 krát více. Zvláštní zmínky zasluhuje přitom to, že o tomto období se stal relativně větší přírůstek výroby v SSSR také absolutně větším nežli v USA a že by tyto, podle

¹⁷ Raymond Aron, *The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era*, UNESCO SS/SD/3, Paris 28 October 1960, 11.

¹⁸ Tamtéž, 13.

¹⁹ Tamtéž, 14.

²⁰ H. Roberts, *Russia and America*, New York 1956, 53.

propočtu samotných amerických oficiálních míst, musely dosáhnout nejméně 4,5 % ročního přírůstku průmyslové výroby, aby udržely krok s růstem sovětské ekonomiky.

Zamyslíme-li se nad příčinami úspěchů sovětského průmyslu, vyrůstajícího z nesrovnatelně omezenějších zdrojů nežli americký průmysl a z mnohem užší a zaostalejší materiální základny, pak můžeme dospět k jediné přijatelné odpovědi. Převaha sovětské industrializace pramení z nové, pokrokovější formy společenských výrobních vztahů, v jejichž rámci se uskutečňuje.

Rozdílný charakter výrobních vztahů významně ovlivňuje kromě toho také další závažné rozdíly v společenské povaze kapitalistického a socialistického zřízení, které typologická metoda teorie „industriální společnosti“ mlčky obchází. Jde především o rozdíly v sociální struktuře jednoho a druhého zřízení, o zásadní rozdíly ve formě a výši podílů jednotlivců na národním důchodu, o rozdílné tendence společenského vývoje, protikladnost politické struktury, vztahů a institucí a v neposlední řadě — i o protikladnost kultury a ideologie. Všechny tyto skutečnosti hovoří o zásadní odlišnosti kapitalismu a socialismu jako dvou rozdílných typů společenské organizace. Svými sociálně-ekonomickými podstatami jsou kapitalismus a socialismus přes některé vnější shodné rysy zásadně protikladnými typy společenské organizace se zcela protikladným osudem.

Je to právě protikladnost jejich osudu, v níž je třeba hledat kořeny snahy „sblížit“ pomocí falešné abstrakce oba společenské řády, s cílem relativizovat jejich budoucnost a změkčit světlem jasných perspektiv socialismu temnost mraků stahujících se nad budoucností kapitalismu. „Stadia růstu“ a zejména ta z nich, která se vztahují k epoše „industriální společnosti“, jsou prázdnými formálními abstrakcemi, pomocí kterých se snaží teorie „růstu“ postavit v pochybnost protikapitalistický smysl historických tendencí současné epochy. Neosvětlují hlouběji podstatu a zákonitosti probíhajícího historického procesu, ale snaží se ho naopak dalekosáhle sfašovat v prospěch kapitalismu.

IV. „Industriální společnost“ jako strop společenského vývoje

Snaha co nejvíce nivelizovat a relativizovat rozdíl kapitalistické a socialistické společnosti nachází svůj smysl a své objasnění v způsobu, jakým se teorie „růstu“ zamýšlí nad perspektivami budoucího vývoje lidské společnosti.

Je ovšem v povaze věci, že jakákoliv úvaha nad budoucností lidstva může být dnes pouze úvahou nad historickými výsledky světodějného soutěžení kapitalismu a socialismu. Je to proto konec konců také logika teorie „industriální společnosti“, která nutí její teoretiky k zamyšlení nad historickým smyslem společenské dynamiky a nad otázkou: „Jaký je vztah mezi tímto *společným typem* a jeho velkými *skupinami* (sovětských a západních systémů)? Je možné předvídat *pořádek*, v jakém budou tyto systémy následovat? Je možné zjistit *stadia rozvoje* odděleně od *systémů*?“¹²

¹² R. A r o n, *The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era*, UNESCO SS/SD/3, Paris 28 October 1960, 46.

Řešení otázky, formulované v našem případě Aronem, spatřují teoretici „růstu“ ve dvou nepříliš odlišných směrech.

Společným je v obou případech přesvědčení, že výrobní síly společnosti se budou i nadále rozvíjet a že jejich vývoj nakonec vyústí v „automatizovanou“, „kybernetizovanou“ a „technologizovanou“ výrobu bez nároků na fyzickou zangažovanost člověka. Společnost zůstane tedy v tomto smyslu „industriální společností“, ať už výsledky třetí průmyslové revoluce povedou ve vzdálené budoucnosti k pohlcení člověka technikou,²² nebo dojde k omezení technického pokroku vyčerpanými možnostmi lidských potřeb.²³

Názory se začínají rozcházet tam, kde se uvažuje o sociálně-politickém rámci budoucího technického růstu, ne o jeho „stadiích“, ale o společenském „systému“, který zplodí.

Podle jedněch autorů vznikne nový institucionální rámec dalšího technického rozvoje v procese *osmózy* kladných prvků obou existujících společenských systémů. Hybridní „univerzální společnost“ budoucnosti by měla v sobě podle představ těchto autorů slučovat soukromé vlastnictví výrobních prostředků a zisk v úloze hybného motivu ekonomické aktivity lidí s ekonomickou rovností lidí, kontrolou výrobců nad výrobou a plánovitým centrálním řízením národního hospodářství, buržoazní politickou demokracií s prostředky stimulace politické aktivity lidí, které přinesl socialismus, duchovní svobodu individua s šíří a hloubkou socialistické kulturní revoluce. Netřeba podotýkat, že podobné splynutí kapitalismu a socialismu není považováno za zcela symetrický proces a že je v něm kapitalismu přisuzována úloha „středu této univerzální společnosti“.²⁴ Vyslovení subjektivních přání je ovšem jedna věc a jejich uskutečnění — druhá. Zásadní otázkou, která se v daném případě obchází, je skutečnost, že socialismus vzniká právě v důsledku neuskutečnitelnosti „kladných prvků“ socialismu na půdě kapitalismu.

V názorech o cestách vzniku podobné „univerzální společnosti“ panuje pocho-pitelný zmatek. I když si většina buržoazních myslitelů slibuje od nové společnosti svět bez „tragédií válek a neštěstí“,²⁵ nerýsují cestu k ní v nijak idylických barvách. Podle P. Linebudgera třeba předpokládat, že „pokud nebude rozrušena sovětská civilizace a větší část naší vlastní (t. j. buržoazní civilizace — autoři) a pokud také tyto dvě soupeřící industriální civilizace nezničí jedna druhou a neustoupí místo — po třetí, čtvrté nebo páté světové válce — nové, lišící se od nich industriální civilizaci...“,²⁶ potud není ani nejmenší naděje na realizaci odvěkých humanistických ideálů lidstva. Nad otázkou, kým a pro koho by měly být tyto ideály po třetí, čtvrté nebo páté světové válce realizovaný, autor, už dále nehlobá.

Podle druhých autorů, patří budoucnost přímo kapitalismu. Bude to přirozeně

²² Srov. Georges Bernanos, *La France contre les Robots*, Paris 1947; P. E. Cleator, *The Robot Era*, New York 1955.

²³ Srov. J. Fourastié — A. Laleuf, *Revolution à L'Ouest*, Paris 1957.

²⁴ R. Aron, *The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era*, UNESCO SS/SD/3, Paris 23 October 1960, 29.

²⁵ Tamtéž, 29.

²⁶ *South East Asia in the Coming World*, Ed. by Ph. Thager, Baltimore 1953, 136.

kapitalismus jiný než dnešní, kapitalismus, který si v mnohém patrně už ani nezaslouží tohoto jména, ale bude to konec konců přece jen kapitalismus, t. j. zřízení založené na soukromém vlastnictví a na soutěžení výrobců.

Cestu k takto chápané „univerzální společnosti“ otvírají údajně procesy probíhající v rámci posledního známého stadia „industriální společnosti“, které lze v jejich souhrnu nazvat „kapitalistickou revolucí“.²⁷ Tato revoluce je vlastně takovou alternativou socialistické revoluce, která ji činí zbytečnou vzhledem k tomu, že dostihuje jejích cílů na vyšší úrovni a optimálnější cestou.

Výsledky této revoluce lze prý pozorovat už dnes na příkladu Spojených států amerických v „nivelezaci důchodů“ a ve vzniku státu „všeobecného blahobytu“. Nové rozdělení důchodů přivedlo údajně „k zvýšení životní úrovně mas obyvatelstva, jaké nemá ve světě obdoby“.²⁸ Stát, který je s to postavit se do čela takové „revoluce v důchodech“ (Kenneth Boulding), nelze ovšem považovat dále za nástroj mocenského vlivu jediné třídy, ale za představitele a vykonavatele zájmů všech, za nadtřídního arbitra, bdícího nad blahobytem celé společnosti.

Tyto skutečnosti mají s sebou přinášet také radikální obrat v sociální struktuře americké společnosti. Dřívější představy o vzájemných vztazích mezi dělníky a podnikateli údajně „zastaraly, a nenacházejí faktického potvrzení v dnešní společnosti“;²⁹ současná americká společnost je prý dnes na cestě od otevřené třídní společnosti k beztřídní společnosti.

Z toho vyvozují představitelé teorie „růstu“ závěry o tom, že logicky vzato může být beztřídní společnost dvojakého druhu: komunistická, v níž „nikdo nevlastní“, a kapitalistická, v níž jsou všichni vlastníky. O tom, které z uvedených možností přisuzují větší hodnotu, nemusíme být na pochybách. „Betztrídní kapitalistická společnost,“ píše I. Kelso a M. Adler v pověstném *Kapitalistickém manifestu*, „bude beztřídní společností pánů a ne rabů, bude společností vlastníků, kteří mohou využívat volný čas a nikoli nemajetných lidí, zaměstnaných jako dříve těžkou fyzickou prací.“³⁰

Prakticky realizovatelnou je však podle jejich názoru pouze kapitalistická beztřídní společnost, neboť, jak konstatuje Rostow, „povahou dnešních zbraní, moderních komunikací a rozšiřujícím se kruhem nových národů je jasně dané, že konec konců musíme být světovým společenstvím otevřených společností“.³¹ Netteba podotýkat, že proces vzniku budoucí organicky jednotné společnosti je podle Rostowa neodmyslitelně spjat s „drastickou revizí koncepcí a institucí Sovětského svazu, revizí takového druhu, že se jí sovětští politikové dlouho budou chtít vyhnout“.³²

Není obtížné si povšimnout logických rozporů v interpretaci budoucí společnosti jednotlivými teoretiky „společenského růstu“. Je-li pro jedny „univerzální

²⁷ Srov. Adolf Berle, *The 20-th Century Capitalist Revolution*, New York 1954; B. Sweet-Escott, *The Bloodless Revolution*, London 1957.

²⁸ J. Fourastié — A. Laleuf, *Revolution à L'Ouest*. Paris 1957, 206.

²⁹ M. Vincent — J. Mayers, *New Foundations of Industrial Sociology*, Princeton 1959, 101

³⁰ I. Kelso — M. Adler, *The Capitalist Manifesto*, New York 1950, 29.

³¹ W. Rostow, *The Stages of Economic Growth*, Cambridge 1960, 131.

³² Tamtéž, 133.

společnost“ nadkapitalistickou, je pro druhé kapitalistickou beztrždní společností nebo společenstvím otevřených společností. Ale otevřená společnost není beztrždní kapitalistickou společností, nehovoříme-li už o nesmyslnosti takového *contradictio in adjecto*, jakým je kapitalistická beztrždní společnost.

Obtížnějším je povšimnout si faktických nesprávností celé koncepce, s nimiž stojí a padá veškerý historický „optimismus“ teorie „růstu“. Jde o to, že optimistický pohled na budoucnost společnosti je budován na slibnosti dalšího růstu výrobních sil a kvantitativního růstu podílu jednotlivců na národním důchodu. Ignorování společenských, ekonomicko-politických předpokladů růstu výrobních sil a důchodu neznamena však, že by tyto předpoklady ztrácely svoji moc nad procesem tohoto růstu. Kapitalistické výrobní a politické vztahy poskytují jistý prostor pro rozvoj techniky a distribuce dnes a zřejmě i zítra. Ale tento prostor má své nepřekročitelné meze v soukromovlastnickém charakteru těchto vztahů. Parametry dnešní výroby se pomalu, ale neúprosně blíží k bodu, kdy se soukromovlastnické principy rozdělování stanou nepřekonatelnou překážkou dalšího rozvoje výrobních sil a dalšího růstu životní úrovně pracujících mas. Klesající podíl živé pracovní síly na výrobě staví na hlavu celý kapitalistický systém rozdělování, v němž je hodnota pracovní síly refundována podnikateli v podobě mzdy, t. j. v podobě odměny za vynaložení pracovní síly.

Třetí průmyslová revoluce přibližuje okamžik definitivní krize tohoto systému zrychlujícími se tempy. Známy anglický sociolog S. Lilley naprosto správně konstatuje, že dnes už nelze dále obházet „fakt, že kapitalismus, i když působil v svoji dobu kladně, není výhodnou ekonomickou strukturou pro účelné využití pokrokové techniky dnešního dne, a tím méně ještě pokrokovější techniky zítřejšího dne. Ať bychom se chtěli vykrucovat jakkoli, není před námi, konec konců, jiné cesty vedoucí vpřed mimo změny celého ekonomického zřízení a vybudování socialistického systému.“³³

To je jediná skutečně optimistická perspektiva, kterou před nás dnes stavějí dějiny. Zárukou realismu této perspektivy jsou povzbuzující zkušenosti z výstavby socialistické společnosti v Sovětském svazu a lidových demokraciích. Není vinou socialismu, že tato perspektiva vyvrací „optimistické“ závěry teoretiků „růstu“ o možnosti zachování kapitalistického společenského zřízení.

BIBLIOGRAFIE

- B a u m a n Z., *Z zagadnień współczesnej socjologii amerykańskiej*. Warszawa 1961.
Kom kráčí lidstvo? Praha 1962.
K l o f á č J., S v o b o d a M., T l u s t ý V., *Problémy determinismu a pokroku*. Praha 1963.
Narodnoje chozjajstvo SSSR v 1960 godu. Statističeskij ježegodnik. Moskva 1960.
S e m j o n o v V. S., *Mif o „tožďestvennosti“ kapitalizma i socializma*. Novějšije prijomy zaščity starogo mira. Moskva 1962.

*

A r o n R., *Le développement de la société industrielle et la stratification sociale*. T. I, II, Paris 1957–1958.

³³ S. Lilley, *Automation and Social Progress*, London 1957, 213.

The Theory of Development and the Historical Interpretation of the Contemporary Era.
UNESCO SS/SD/3, Paris 28 October 1960.

- Baumol W. J., *Economic Dynamics. An Introduction.* New York 1952.
- Bendix R., *Work and Authority in the Industry.* New York 1956.
- Berle A., *The 20-th Century Capitalist Revolution.* New York 1954.
- Bernanos G., *La France contre les robots.* Paris 1947.
- Bernard S., *Les conséquences sociales du progrès technique.* Bruxelles 1956.
- Brown W. R. and Howell-Everson N., *Industrial Democracy at Work.* London 1950.
- Buchanan N. S. and Ellis H. S., *Approaches to Economic Development.* New York 1955.
- Cleator P. E., *The Robot Era.* New York 1955.
- Comparisons of the United States and Soviet Economies.* Washington 1959.
- Domar E. D., *Essays in the Theory of Economic Growth.* New York 1957.
- Florence P. S., *Industry and State.* London 1957.
- Fourastié Jean, *Le grand espoir du XX-e siècle.* Progrès technique. Progrès économique. Progrès social. Paris 1949.
- Machinisme et bien-être.* Paris 1951.
- et Laleuf A., *Révolution à l'Ouest.* Paris 1957.
- Friedmann G., *Industrial Society.* Glencoe, Ill., 1955.
- Gruson C., *L'évolution comparée des systèmes économiques.* Esprit, Mars 1960, No. 3.
- Haavelmo F., *A Study in the Theory of Economic Evolution.* Amsterdam 1956.
- Harrod R. F., *Towards a Dynamic Economics.* London 1948.
- Hoult Th., *The Sociology of Religion.* New York 1958
- Joungson A., *Possibilities of Economic Progress.* Cambridge 1958.
- Kelso L. and Adler M., *The Capitalist Manifesto.* New York 1950.
- Lafargue P., *Le déterminisme économique de Karl Marx.* Paris 1909.
- Lilley S., *Automation and Social Progress.* London 1957.
- Lippmann W., *The Communist World and Ours.* New York 1959.
- Mac Iver R., *Social Causation.* Boston 1942.
- Mayo E., *The Human Problems of Industrial Civilization.* Boston 1946.
- Mead M., *Cultural Patterns and Technical Change.* New York 1955.
- Moore W. E., *Industrialization and Labor.* Social Aspects of Economic Development. New York 1951.
- Mumford L., *Technics and Civilization.* New York 1934.
- Myrdal G., *Beyond the Welfare State.* London 1958.
- Parsons T., *The Structure and Social Action.* New York 1937.
- Essays in Sociological Theory, Pure and Applied.* Glencoe, Ill., 1949.
- The Social System.* London 1952.
- Richard T., *Religion and the Rise of Capitalism.* New York 1926.
- Roberts H., *Russia and America.* New York 1956.
- Rostow W. W., *The Process of Economic Growth.* Oxford 1953.
- A Non-Communist Manifesto.* Economist, August 15, 22, 1959.
- The Stages of Economic Growth. A Non-Communist Manifesto.* Cambridge 1960.
- The United States in the World Arena.* New York 1960.
- South East Asia in the Coming World.* Ed. by Ph. Thager. Baltimore 1953.
- Sweet-Escott B., *The Bloodless Revolution.* London 1957.
- Troeltsch E., *Der Historismus und seine Probleme. Gesammelte Schriften, Bd. III,* Tübingen 1922.
- Vincent M. and Mayers J., *New Foundations of Industrial Sociology.* Princeton 1959.
- Walker Ch. R., *Modern Technology and Civilization. An Introduction to Human Problems in the Machine Age.* New York, Toronto, London 1962.
- Weber M., *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie.* Tübingen 1920.
- Wilensky H. L. and Lebeaux N., *Industrial Society and Social Welfare.* New York 1958.

Д. Алиева, Ю. Сухий

Теория „роста общества“, пытающаяся дать цельную и единую интерпретацию движения общества является неотъемлемой частью т. н. теории „индустриального общества“ и представляет собой, в отличие от статического момента этой теории — типологии и структурно-функционального анализа — ее динамический момент. Авторы статьи поставили себе целью опровергнуть претензии теории „роста общества“ на коренной переворот в позициях, занимаемых до сих пор буржуазной философией, историей и общей социологией. Они не согласны с положениями, согласно которым упомянутая теория будто бы возрождает и укрепляет традиции буржуазного эволюционизма в области общественной мысли, строго объективно толкует закономерности общественного развития и преодолевает безвыходность пессимистского взгляда на смысл исторического процесса. В первую очередь подчеркивается принципиальная разница между категориями „рост“ и „развитие“. Общественный подъем является лишь отдельным моментом в общественном развитии, не включающим в себя основные качественные изменения и в силу этого не выходящим за рамки основной качественной определенности данного общественного строя.

Что же касается претензий теории „общественного подъема“ на объективность интерпретации общественного движения, авторы статьи подчеркивают, что главный упор, делаемый на задачи технологическо-экономического фактора, нельзя смешивать с отстаиванием материалистических позиций, так как этот фактор не считается решающим, а наоборот, опосредствованным общественным влиянием культурных факторов.

Равным образом отрицательное отношение к пессимизму спекулятивной буржуазной философии истории нельзя считать признаком настоящего и глубоко исторического оптимизма теории „роста общества“. Тут мы имеем дело с оптимизмом, вытекающим из анти-исторического подхода к истории, из ограничения теоретического поля зрения искусственными рамками „индустриального общества“, в которые должна быть помещена вся человеческая история, начиная с XIX века.

Анализ основных идейных черт теории „роста общества“ дает авторам право сделать вывод, что главной причиной необоснованности упомянутых претензий этой теории является ее буржуазная классовая сущность, факт, что она представляет собой один из важных моментов идеологической апологетики государственного монопольного капитализма, из которого тщетно старается сделать непреодолимую границу общественного развития.

CONTRIBUTION TO THE IDEOLOGICAL SENSE OF THE „SOCIAL GROWTH“ THEORY

D. Alijevo^vá, J. Suchý

The „social growth“ theory endeavours to achieve an integrated and uniform interpretation of the social movement; it is an organic part of the so-called theory of „industrial society“, and represents, at variance with the static momentum of this theory — typology and structurally-functional analysis, its dynamic momentum.

The aim of the authors of this chapter is to refute the claims of the theory of „social growth“ to be a factor of principal changes in positions occupied up to the present by bourgeois philosophy of history and general sociology. The authors polemicize with assertions according to which the theory of „social growth“ revives and deepens the traditions of bourgeois evolutionism in social thinking, strictly objectively interprets the lawfulness of social development and overcomes the hopelessly pessimistic view on the sense of the historical process.

In the first case reference is made to the essential difference between the categories of „growth“ and „development“. The social growth is only a momentum of social development, it does not

include principal qualitative changes, and owing to this fact it does not go beyond the boundaries of the essential qualitative destination of a given social system.

As to the claims of the theory of „social growth“ concerning a matter-of-fact interpretation of the social movement, the authors state that the emphasis put on the role of the technologico-economical factor cannot be replaced by occupying materialistic positions since this factor is not considered to be a determining one, but — to the contrary — it is to be looked at as a factor brought about by the social influence of cultural factors.

Similarly, the negative viewpoint of the theory of „social growth“ taken against the pessimism of the speculative bourgeois philosophy of history cannot be considered to be sign of a real and deep historical optimism of the theory of „social development“. It is an optimism purchased by paying the price of an ahistorical approach to history, limitation of the horizon of theoretical aspect by the artificial framework of „industrial society“ into which the entire history of mankind, beginning with the 19th century, is to be crammed in by force.

By analyzing the basical ideal features of the theory of „social growth“ the authors feel to be entitled to arrive at the conclusion according to which the decisive argument against the rightfulness of the said claims of this theory is its bourgeois class character, i. e., that it is one of the important moments of the ideological apologetics of state-monopolistic capitalism from which it unsuccessfully tries to create an insurmountable hindrance to social development.

O PODSTATE BYROKRATIZMU

RUDOLF ŠÍMA

V poslednom čase sa u nás veľa, a to aj na stránkach tlače, diskutuje o kulte osobnosti, jeho prejavoch a dôsledkoch. Deje sa to predovšetkým pod vplyvom rokovania a uznesení XII. sjazdu KSČ. Diskusia a kritika kultu osobnosti, spájaná s plným pochopením súčasných úloh našej spoločnosti, s úsilím strany dôsledne uplatňovať leninské zásady a normy života spoločnosti, je nesporne veľmi užitočná. Núti nás objasňovať a prebojovávať vedeckú pravdu, zamyslieť sa nad základnými otázkami praxe socialistickej výstavby, podstatne zlepšiť celú našu prácu, a tak dôsledne splniť úlohy, ktoré pred našu spoločnosť vytýčil XII. sjazd KSČ.

Pojem „kult osobnosti“ nadobudol od XX. sjazdu KSSS kvalitatívne odlišný obsah oproti minulosti. Dnes máme pomerne hlboko objasnenú jeho podstatu. Rozumieme pod ňou predovšetkým systém metód a foriem myslenia a činnosti v období po víťazstve socialistickej revolúcie v SSSR — presnejšie, po XVII. sjazde KSSS. Tento systém v mene stelesnenia najdokonalejšieho socializmu mechanicky prevzali a realizovali aj komunistické strany v ľudovodemokratických štátoch a takmer v celom medzinárodnom robotníckom hnutí. Tento systém metód a foriem myslenia a konania deformoval a zároveň bol produktom deformácie dvoch podstatných princípov marxizmu-leninizmu, ktoré sa musia rešpektovať a uplatňovať v poznávacej a praktickej činnosti strany, štátneho aparátu, masových organizácií a vôbec v celej riadiacej činnosti socialistickej spoločnosti tak na poli politickom, ekonomickom, ako aj kultúrnom: Na jednej strane je to teoretická aj praktická deformácia marxistického princípu dôslednej socialistickej demokra-